

KÜRESEL FİNANS MİMARİSİNDE DÖNÜŞÜM: BRETTON WOODS'UN ASİMETRİSİNDEN ÇOK KUTUPLU BİR DENGE ARAYIŞINA

Hazel ÇAĞAN ELBİR

Analist

Analiz No : 2026 / 15

04.03.2026

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan küresel finansal mimari, Bretton Woods Anlaşması (1944) ile tesis edilen dolar merkezli sistem üzerine bina edilmiştir[1]. Bu düzen, ABD dolarını tek küresel rezerv para birimi konumuna yerleştirerek yapısal bir asimetri yaratmış [2]; rezerv para ihraç eden ülkenin aşırı ayrıcalık (exorbitant privilege)[3] elde etmesine olanak tanırken, sistemin geri kalanını tek bir ulus-devletin para politikası dalgalanmalarına bağımlı kılmıştır. İktisatçı John Maynard Keynesin 1944te önerdiği tarafsız uluslararası takas birimi Bancor ve Uluslararası Takas Birliği fikri, bu asimetrinin öngörülebilir risklerini bertaraf etmek üzere geliştirilmiş ancak dönemin güç dengeleri nedeniyle reddedilmiştir[4].

Günümüzde, BRICS bloğunun (ve genişlemiş üyelerinin) öncülük ettiği de-dolarizasyon eğilimi, bu tarihsel kaygının çağdaş bir yankısı niteliğindedir. 1971 Nixon Şoku[5] ile doların altın standardından kopuşu, Fiat Money[6] (itibari para) rejimine geçişi ve ABDnin borçlarını para basarak finanse etme kapasitesini pekiştirmiş; askeri harcamalar, yaptırımların finansallaşması ve rezervlerin dondurulması gibi uygulamalar ise küresel güven erozyonunu derinleştirmiştir. BRICSin yerel para birimleriyle ticaret, blockchain tabanlı alternatif ödeme sistemleri (BRICS Pay gibi) ve Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank, NDB)[7] gibi kurumlar aracılığıyla geliştirdiği inisiyatifler, Keynesyen vizyona modern bir referans oluşturmakta; jeopolitik kırılmalar (özellikle 2025 Rio de Janeiro Zirvesinde İrana yönelik saldırılar karşısında blokun ortak kınaması[8]) bu arayışı ideolojik tercihten stratejik zorunluluğa dönüştürmektedir.

Bu analizde, Bretton Woodsun asimetrik mirasından çok kutuplu bir finansal denge arayışına geçişi; ekonomik, jeostratejik ve felsefi boyutlarıyla incelemekte; küresel ekonominin üretim ve tüketimdeki çok kutuplu duruma karşın finansal sistemin hâlâ tek kutuplu kalmasının yarattığı gerilimi değerlendirilmektedir. BRICSin çabaları, kısa vadede doları ikame etmekten ziyade, daha adil, simetrik ve kapsayıcı bir uluslararası para mimarisine doğru evrilen bir paradigma dönüşümünün öncüsü olarak

değerlendirilebilecektir.

1945 sonrası uluslararası düzen, siyasi meşruiyetini Birleşmiş Milletlerden (BM), ekonomik temelini ise Bretton Woods sisteminden almıştır. Ancak bu sistemin merkezine tek bir ulusal para biriminin □□□□ dolarının □ yerleştirilmesi, yapısal bir güç asimetrisi doğurmuş; küresel likidite ihtiyacını karşılamak için rezerv para ihraç eden ülkenin sürekli cari açık vermesini zorunlu kılan Triffin ikilemini[9] kalıcılaştırmıştır. Keynesin öngördüğü üzere, ulusal bir paranın küresel para statüsü, sistemik dengesizliklere ve tek taraflı bağımlılığa yol açmıştır. 1971 Nixon Şoku, doların emtia (altın) dayanağından kopuşuyla bu asimetrinin zirvesini temsil ederken; itibari para rejimi, ABDye eşsiz bir finansal araçsallaştırma imkânı sunmuştur. Zamanla artan jeopolitik gerilimler □□□□□□□□□□□□□ finansal silaha dönüştürülmesi, rezerv varlıklarının dondurulması □ ve özellikle 2025te İrana yönelik askeri müdahaleler, Batı merkezli sistemin tarafsızlığı illüzyonunu yıkmış; BRICS bloğu için dolarsızlaşmayı salt ekonomik bir tercihten öte, ulusal güvenlik ve finansal özerklik meselesine dönüştürmüştür. BRICSin ekonomik ağırlığı □□□□□ alma gücü paritesine göre küresel GSYİHnın yaklaşık %40ını (2025 verileri itibarıyla IMF tahminleri) [10] temsil etmesi □ ve NDB, BRICS Pay gibi mekanizmalarla geliştirdiği alternatifler, çok kutuplu bir finans mimarisine doğru somut adımlar olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, Keynesin seksen yıl önceki uyarısını yeniden gündeme getirmekte; üretim, tüketim ve nüfus açısından çok kutuplu hale gelen dünya ekonomisinin, finansal sistemde de simetriye kavuşması gerektiğini ortaya koymaktadır.

1. Bretton Woods ve Keynesyen Kaygının Tarihsel Haklılığı

1944 yılında Bretton Woodsta şekillenen uluslararası para sistemi, ABD Dolarını küresel rezerv para birimi olarak belirlenmiştir. Dönemin iktisat teorisinin devlerinden John Maynard Keynes, bir ulusal paranın küresel para birimi olarak kullanılmasının risklerine dikkat çekerek, hem ticaret fazlası hem de açık veren ülkeleri disipline edecek tarafsız bir birim olan Bancoru ve bir uluslararası takas birliğini önermiştir[11]. Keynese göre, küresel sistemin tek bir ülkenin ekonomik iniş çıkışlarına endekslenmesi, sistemik bir dengesizlik yaratmaya gebeydi. Ancak savaş sonrası dönemin gerektirdiği şartlar, tarafsız bir sepet yerine dolar merkezli bir hegemonyayı tercih edilmesine zemin hazırlamıştır.

2. 1971 Nixon Şoku: Emtiadan İradeye Geçiş ve Finansal Araçsallaştırma

Sistem, doların altına endeksli olduğu 1971 yılına kadar görece bir istikrarla yürümüştür. Ancak 15 Ağustos 1971de Başkan Richard Nixonın doların altına dönüştürülebilirliğini tek taraflı olarak askıya alması (Nixon Şoku), küresel finans tarihinde köklü bir kırılma noktasıdır. Bu hamleyle dolar, herhangi bir emtiaya bağlı olmayan ve tamamen ABDnin yerel para politikası kararlarına dayanan bir itibari para haline gelmiştir[12].

Bu durum, ABDye kendi borçlarını ve bütçe açıklarını para basarak finanse etme imkânı tanıyan benzersiz bir ayrıcalık sunmuştur. Kaynakların da belirttiği üzere, bu asimetri sayesinde rezerv para ihraç eden ülke, kalıcı açıklar verebilirken dünyanın geri kalanı sert

kemer sıkma politikaları veya döviz dalgalanmalarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Zamanla artan askeri harcamalar ve ekonomik dengesizlikler, doların bir finansal istismar aracına dönüştüğü algısını güçlendirmiştir. Özellikle doların yaptırımlar aracılığıyla bir silah gibi kullanılması (weaponization), rezervlerin dondurulması gibi uygulamalar, küresel güveni sarsmış ve sistemin meşruiyetini sorgulatır hale getirmiştir[13].

3. BRICS: Çok Kutuplu Bir Finansal Düzen Arayışı

Günümüzde BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) bloğunun ve yeni katılan üyelerin (Mısır, İran, BAE, Etiyopya ve Endonezya) yürüttüğü çalışmalar, bu tarihsel dengesizliğe karşı somut bir arayışın tezahürüdür. Bloğun ekonomik büyüklüğünün G7 ülkelerini geride bırakmaya başlaması (küresel GSYİHnın %31.5i), bu arayışın jeopolitik ağırlığını artırmaktadır[14].

BRICSin önerileri, Keynesin Bancor vizyonuna modern bir çağrı niteliğindedir. Üye ülkeler arasında doları devre dışı bırakarak ulusal paralarla yapılan ticaretin teşvik edilmesi, SWIFTe bağımlılığı azaltmak amacıyla geliştirilen blockchain tabanlı BRICS Pay ve merkeziyetsiz mesajlaşma sistemleri[15], Dünya Bankası ve IMFye rakip olarak kurulan Yeni Kalkınma Bankası (NDB) ve döviz rezerv havuzları söz konusu önerilerden başlıcalarıdır[16].

Jeopolitik Kırılmalar ve Güvenlik Kıskacında Finansal Özerklik

2025 Rio de Janeiro Zirvesinde belgelendiği üzere, ABD ve İsrailin İrana yönelik askeri saldırısı BRICS blokunda sert bir kınamayla karşılanmış ve bu durum dolarsızlaşma sürecini ideolojik bir tercihten öte, stratejik bir zorunluluğa dönüştürmüştür[17]. Analitik olarak bu durum, bir ülkenin fiziksel güvenliğinin, o ülkenin finansal sistemlere erişimiyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

İrana yönelik saldırı ve yaptırımlar, Rusya ve İranın önerdiği BRICS Enerji Koridorları (petrol, LNG ve stratejik mineraller) projesine hız kazandırmıştır [18]. Bu, ekonomi felsefesi açısından ticaretin dolardan arındırılmasının, sadece kur riskinden kaçınmak değil, askeri ve siyasi yaptırımlara karşı bir finansal kalkan oluşturma çabası olduğunu ortaya koymaktadır[19].

Bu sürecin en somut tarihsel örneği, 2022 Ukrayna-Rusya çatışmasının ardından Batılı müttefiklerin (ABD, AB, İngiltere ve Kanada) 26 Şubat 2022de duyurduğu[20] ve 12 Mart 2022de fiilen uyguladığı SWIFT yasağıdır. Seçili Rus bankalarının (VTB, Sovcombank, Promsvyazbank ve diğerleri) küresel finansal mesajlaşma sisteminden çıkarılması, Rusyayı kendi SPFS altyapısını ve Çinin CIPS platformuyla entegrasyonunu hızlandırmaya yöneltmiştir[21]. Neticesinde, Rus Maliye Bakanı Anton Siluanovun Kasım 2025te açıkladığı üzere, Rusya-Çin ikili ticaretinin %99,1i Ruble ve Yuan cinsinden gerçekleştirilmekte[22]; bu gelişme, de-dolarizasyonun salt ekonomik bir tercih değil, jeopolitik risklere karşı kalıcı bir finansal özerklik ve direnç mekanizması işlevi gördüğünü

ortaya koymaktadır.

1971 Nixon Şoku nasıl emtia dayanağını yıktıysa, İrana yönelik askeri müdahale de Batı merkezli finansal mimarinin tarafsızlığı illüzyonunu yıkmaktadır. Bu durum, BRICS üyelerini BRICS Pay gibi blockchain tabanlı ve merkeziyetsiz sistemleri hayata geçirme konusunda daha kararlı hale getirmiştir[23].

Keynesin bir ülkenin parasının dünyayı dengesizleştirmesi uyarısı, İran örneğinde askeri gerilimlerin finansal dışlanma ile birleştiği bir noktaya evrilmiştir. Bu durum, Küresel Güney ülkeleri için dolar rezervi biriktirmeyi bir sigorta olmaktan çıkarıp, dondurulabilir bir risk varlığına dönüştürmektedir[24].

Sonuç

Uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında, doların hegemonyası artık sadece ekonomik bir mesele değil, jeostratejik bir güvenlik sorunudur. Küresel ekonominin üretim ve tüketim açısından çok kutuplu hale gelmesine rağmen finansal sistemin hala tek kutuplu kalması, sürdürülemez bir yapısal gerilim yaratmaktadır.

BRICSin bir sepet para birimi veya dijital bir takas birimi oluşturma çabası, adalet, hakkaniyet ve kapsayıcılık ilkeleriyle örülü yeni bir finansal felsefeye duyulan ihtiyacı yansıtmaktadır. Bu sürecin kısa vadede doları tamamen ikame etmesi beklenmese de, dünyayı daha dengeli, simetrik ve tek bir merkezin iradesine mahkûm olmayan çok kutuplu bir finansal düzene doğru sürüklediği bir gerçektir. 1945teki şartlar yerini 2026nın çok kutupluluğuna bırakırken, dünya ekonomisi seksen yıl gecikmeli de olsa Keynesin tarafsız para birimi uyarısını yeniden keşfetmektedir.

**Görsel: ChatGPT*

[1] David Collins, De-Dollarization is a Plausible Outcome of the New Washington Consensus, *Global Policy*, 1758-5899.70109. DOI: 10.1111/1758- 5899.70109, 3 Ekim 2025, https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/36022/.

[2] Bhim Bhurtel, A stable and smart BRICS route to de-dollarization, *Asia Times*, 18 Şubat 2026, https://asiatimes.com/2026/02/a-stable-and-smart-brics-route-to-de-dollarization/.

[3] Wenli Cheng (Department of Economics, Monash University); *Dingsheng Zhang* (China Economics and Management Academy, Central University of Finance and Economics), The Exorbitant Privilege: A Theoretical Exposition, 21 Temmuz 2011, Erişim tarihi: 3 Mart 2026, https://ftp.aefweb.net/WorkingPapers/w435.pdf.

[4] Bhim Bhurtel, *Asia Times*, 18 Şubat 2026.

[5] 2023 World: BRICS De-dollarization Summit, *IFIMES*, 13 Eylül 2023, https://www.ifimes.org/en/researches/2023-world-brics-de-dollarization-summit/5205.

[6] Collins, De-Dollarization is a Plausible Outcome of the New Washington Consensus.

[7] Bhim Bhurtel, A stable and smart BRICS route to de-dollarization, *Asia Times*.

[8] BRICS Joint Statement on the Escalation of the Security Situation in the Middle East Following the Military Strikes on the Territory of the Islamic Republic of Iran, *BRICS Brasil 2025* - Press Release, https://brics.br/en/news/brics-joint-statement-on-the-escalation-of-the-security-situation-in-the-middle-east-following-the-military-strikes-on-the-territory-of-the-islamic-republic-of-iran.

[9] Michael D. Bordo ve Robert N. McCauley, Triffin: Dilemma or Myth, Bank for International Settlements, Aralık 2017, https://www.bis.org/publ/work684.pdf.

[10] BRICS GDP outperforms global average, accounts for 40% of world economy, *BRICS*, 2 Mayıs 2025, https://brics.br/en/news/brics-gdp-outperforms-global-average-accounts-for-40-of-world-economy.

[11] Bhim Bhurtel, A stable and smart BRICS route to de-dollarization, *Asia Times*.

[12] 2023 World: BRICS – De-dollarization Summit, *IFIMES*.

[13] Bhim Bhurtel, A stable and smart BRICS route to de-dollarization, *Asia Times*.

[14] 2023 World: BRICS – De-dollarization Summit, *IFIMES*.

[15] Bob Savic, BRICS making incremental progress in dollar-free trade, *GIS Reports Online* , 2 Ekim 2025, https://www.gisreportsonline.com/r/brics-payment-system/.

[16] 2023 World: BRICS – De-dollarization Summit, *IFIMES*.

[17] Corneliu Pivariu, BRICS Summit Rio de Janeiro 2025: A new impetus for multipolarity?, *IFIMES*, 12 Temmuz 2025, https://www.ifimes.org/en/researches/brics-summit-rio-de-janeiro-2025-a-new-impetus-for-multipolarity/5561#.

[18] Corneliu Pivariu, BRICS Summit Rio de Janeiro 2025: A new impetus for multipolarity?, *IFIMES*

.

[19] Corneliu Pivariu, BRICS Summit Rio de Janeiro 2025: A new impetus for multipolarity?, *IFIMES*.

[20] Avrupa Komisyonu, Joint Statement on further restrictive economic measures, 26 Şubat 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_22_1423.

[21] Avrupa Konseyi, Russias military aggression against Ukraine: EU bans certain Russian banks from SWIFT system and introduces further restrictions, 2 Mart 2022, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-bans-certain-russian-banks-from-swift-system-and-introduces-further-restrictions/.

[22] Russia and China Settle 99% of Trade in National Currencies, *Politics Today*, 6 Kasım 2025, https://politicstoday.org/russia-and-china-settle-99-of-trade-in-national-currencies/.

[23] Bob Savic, BRICS making incremental progress in dollar-free trade, *GIS Reports Online* .

[24] De-dollarization: Is the US Dollar Losing Its Dominance?, *JP Morgan*, 1 Temmuz 2025, https://www.jpmorgan.com/insights/global-research/currencies/de-dollarization.

Yazar Hakkında :

Hazel Çağan-Elbir AVİM'de analist olarak çalışmaktadır. Çağan-Elbir, Atılım Üniversitesi Politik Ekonomi bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir.

Atıfta bulunmak için: ELBİR, Hazel ÇAĞAN. 2026. "KÜRESEL FİNANS MİMARİSİNDE DÖNÜŞÜM: BRETTON WOODS'UN ASİMETRİSİNDEN ÇOK KUTUPLU BİR DENGE ARAYIŞINA." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2026 / 15. Mart 04. Erişim Kasım 22, 2026. https://www.avim.org.tr/tr/Analiz/KURESEL-FINANS-MIMARISINDE-DONUSUM-BRETTON-WOODS-UN-ASIMETRISINDEN-COK-KUTUPLU-BIR-DENGE-ARAYISINA

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır